

معرفی آثار شبلی نعمانی، منتقد بزرگ فارسی شبه قاره

An Introduction to the Works of Shibli Nomani: A Great Scholar of Persian Literature in the Subcontinent

نمره جعفر

دانشجوی دوره پیش از دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه، پنجاب

لاهور- پاکستان

رمشه اشفاق

دانشجوی دوره پیش از دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه، پنجاب،

لاهور- پاکستان

Abstract:

Persian literature in the Subcontinent has a long history and great cultural value. Over the centuries, this language played an important role in the growth of various literary and critical movements. Among all scholars, Allama Shibli Nomani stands as one of the most prominent researchers and literary critics who made significant contributions to the understanding and analysis of Persian poetry and prose. With a precise and scholarly approach, he examined literary works and paved the way for modern literary criticism in the region. Using a descriptive-analytical method, this research explores Shibli Nomani's writings and critical views. The main objective of this study is to highlight his academic status in Persian criticism and to understand his methodology in analyzing major literary

works. The findings of this study show that Shibli Nomani's critical analyses, particularly in defining stylistic features and the aesthetic beauty of poetry, remain a valuable and guiding resource for researchers of Persian literature today.

Keywords:

Shibli, Persian Literature, Literary Criticism, Subcontinent, Poetry and Prose

چکیده:

ادبیات فارسی در شبه قاره تاریخ طولانی و ارزش فرهنگی زیادی دارد. این زبان در طول قرن‌ها باعث رشد جریان‌های مختلف ادبی و نقد نویسی شده است. در این میان، علامه شبلی نعمانی به عنوان یکی از بزرگ‌ترین پژوهشگران و منتقدان ادبی، نقش بسیار مهمی در شناخت و بررسی شعر و نثر فارسی داشته است. او با دقت و نگاهی علمی، اثرهای ادبی را بررسی کرد و راه را برای نقد تازه در این منطقه باز نمود. این مقاله با روش توصیفی و تحلیلی، نوشته‌ها و دیدگاه‌های نقادانه شبلی نعمانی را بررسی می‌کند. هدف اصلی این نوشته، روشن ساختن جایگاه علمی او در نقد فارسی و شناخت روش‌های او در تحلیل نوشته‌های بزرگ ادبی است. نتیجه این پژوهش نشان می‌دهد که بررسی‌های شبلی نعمانی، به‌ویژه در معرفی سبک شاعران و زیبایی کلام آن‌ها، هنوز هم برای پژوهشگران ادبیات فارسی بسیار ارزشمند و راهگشاست.

واژه‌های کلیدی:

شبلی نعمانی، ادبیات فارسی، نقد ادبی، شبه قاره، شعر و نثر

ورود زبان و ادبیات فارسی به شبه قاره هم‌زمان با آمدن غزنویان به این سرزمین آغاز شد. در این دوران، لاهور به مراکز مهم علم و فرهنگ تبدیل

شد و شاعران و نویسندگان بزرگ، سرودن شعر و نوشتن کتاب به زبان فارسی را آغاز کردند. این زبان به تدریج به زبان رسمی، اداری و علمی منطقه تبدیل شد و توانست جایگاه ویژه‌ای در میان مردم و دربارها پیدا کند. حضور فارسی در شبه قاره، زمینه‌ساز شکوفایی فرهنگی و پیدایش آثار گران‌بهای شد که بخش مهمی از میراث ادبی جهان اسلام به شمار می‌روند.

هم‌پای رشد شعر و نثر فارسی، نیاز به بررسی، سنجش و تحلیل آثار ادبی نیز احساس شد و سنت نقد ادبی در شبه قاره شکل گرفت. در این میان، سراج‌الدین علی خان آرزو نقش بسیار برجسته‌ای در پایه‌گذاری نقد علمی و دقیق ایفا کرد. او با دانش گسترده خود در زبان‌شناسی و فرهنگ‌نویسی، به نقد منصفانه شعر شاعران پیشین و هم‌عصر خود پرداخت و معانی واژه‌ها و نکات باریک ادبی را تحلیل نمود. تلاش‌های سراج‌الدین علی خان آرزو، مسیر نقد ادبی را هموارتر کرد و زمینه‌ای فراهم ساخت تا منتقدان و پژوهشگران بعدی، از جمله علامه شبلی نعمانی، با بهره‌گیری از این سنت ارزشمند، نقد فارسی را به اوج شکوفایی و روش‌های نو برسانند.

علامه محمد شبلی نعمانی یکی از معروف‌ترین محققین، مورخین، شعرا و منتقدین هند است. مولانا شبلی در ۴ ژوئن ۱۸۵۷ء در نزدیک اعظم‌گر به دنیا آمد. (ندوی، سید سلیمان، ۲۰۰۸م، ۸۲)

پدرش شیخ حبیب‌الله، حقوق‌شناس نامور آن زمان بود. او تحصیلات مقدماتی را در خانه نزد مولوی فاروق چریاکوتی فرا گرفت. در سال ۱۸۷۶م

او به حج رفت. او همچنین در آزمون وکالت قبول شد و به وکالت پرداخت، اما به دلیل عدم علاقه به این شغل، از ادامه آن منصرف شد. وقتی به علی‌گره رفت، با سر سید احمد خان آشنا شد و به عنوان استاد زبان فارسی منصوب شد. شبلی نعمانی در اینجا زندگی علمی و پژوهشی خود را آغاز کرد. زبان فرانسه را از پروفیسور آرنولد آموخت. در سال ۱۸۹۲م او به روم و شام سفر کرد. در سال ۱۹۰۴م او شغل خود را ترک کرد و به اعظم‌گره آمد. مولانا شبلی نعمانی در سال ۱۹۱۳م دارالمصنفین را تاسیس کرد. در سال ۱۹۱۳م از آنجا به اعظم‌گره رفت. (همو، ۲۰۰۸م، ۱۰۳)

قبل از این، وقتی که سر سید احمد خان وفات یافت، شبلی نعمانی از علی‌گره استعفا داد و در نوامبر ۱۹۰۱م به حیدرآباد رفت. آنجا چهار سال خدمت کرد و باز به لکهنو به ندوة العلماء رفت و آنجا کار کرد. در ۱۸ نوامبر ۱۹۱۴م در اعظم‌گره وفات یافت. (همو، ۲۰۰۸م، ۵۵۲)

آثار شبلی نعمانی:

علامه شبلی نعمانی در طول زندگی علمی خود آثار گوناگون و ارزشمندی به نگارش درآورد که هر یک نشان‌دهنده دانش عمیق و نگاه نقادانه اوست. نوشته‌های او طیف گسترده‌ای از موضوعات از جمله تاریخ، زندگی‌نامه، کلام و نقد ادبی را در بر می‌گیرد. او با بهره‌گیری از روش‌های پژوهشی نو و تحلیل علمی، توانست اثرهایی خلق کند که نه تنها در زمان خودش، بلکه برای نسل‌های بعدی نیز به عنوان الگویی در پژوهش شناخته می‌شوند. در ادامه، به بررسی مهم‌ترین آثار او و نقش آن‌ها در شناخت ادبیات و تاریخ

می‌پردازیم. مولانا شبلی نعمانی آثار خود را به زبان اردو، فارسی و عربی به یادگار گذاشت.

آثار شبلی نعمانی درج ذیل هستند:

- ۱- سیرت النبی ﷺ ۲- الغزالی ۳- الفاروق ۴- المامون
- ۵- سوانح مولانا روم ۶- سيرة النعمان ۷- سفرنامه ۸- رسایل شبلی
- ۹- علم الکلام ۱۰- کتابخانه اسکندیه ۱۱- مضامین عالمگیر
- ۱۲- مقالات شبلی

سیرت النبی ﷺ:

کتاب «سیرت النبی (ص)» بزرگ‌ترین و مهم‌ترین اثر علامه شبلی نعمانی است که در زمینه حیات پیامبر اسلام نوشته شده است. این کتاب یکی از جامع‌ترین و معتبرترین کتاب‌ها در این موضوع به شمار می‌رود. شبلی نعمانی در نگارش این اثر از روش‌های علمی و تاریخ‌نگاری نو بهره گرفت تا تاریخی دقیق، مستند و به‌دور از تعصب ارائه دهد. این کتاب ارزشمند در هفت جلد تنظیم شده است. علامه شبلی نعمانی خود نوشتن این اثر را آغاز کرد و دو جلد نخست آن را به پایان رساند. اما پیش از اتمام کامل پروژه، درگذشت. پس از مرگ او، شاگرد برجسته‌اش، سید سلیمان ندوی، بر اساس یادداشت‌ها و طرح‌های استاد خود، نگارش و تدوین بقیه جلد‌ها (جلد سوم تا هفتم) را ادامه داد و این مجموعه بزرگ را کامل کرد.

در جلد‌های مختلف این کتاب، موضوعاتی چون زندگی، اخلاق، جنگ‌ها، تعلیمات و احکام اسلامی با نگاهی تحلیلی و مستند بررسی شده‌اند. شما

می‌توانید فهرست یا اطلاعات هر جلد را بفرستید تا محتوای آن‌ها به صورت جداگانه و در قالب پیراگراف‌های مشخص تحلیل و تنظیم شود.

آثار مشتمل بر سوانح:

الغزالی:

این تصنیف زیبا درباره زندگی، افکار و کتاب‌های امام محمد غزالی است که یکی از بزرگ‌ترین دانشمندان و متفکران جهان اسلام بود. شبلی نعمانی در این کتاب، داستان زندگی این عالم بزرگ را تعریف می‌کند و نشان می‌دهد که او چگونه در علوم دینی و فلسفه به بالاترین مقام رسید.

بخش مهمی از کتاب درباره بحران فکری و روحی امام غزالی است. نویسنده توضیح می‌دهد که امام غزالی چگونه بعد از سال‌ها تدریس و کسب شهرت، دچار شک شد و برای پیدا کردن حقیقت، شهر خود را ترک کرد. او سال‌ها در سفر و تنهایی زندگی کرد تا این که از راه فلسفه به سوی عرفان و تصوف آمد.

شبلی نعمانی در این اثر، کتاب‌های معروف امام غزالی مانند "احیاء علوم الدین" و "تهافت الفلاسفه" را به زبان ساده بررسی می‌کند. او نشان می‌دهد که امام غزالی چگونه با استفاده از قلم خود، از عقاید اسلامی در برابر فلسفه یونانی دفاع کرد و آرامش را به جامعه اسلامی برگرداند.

این کتاب به خواننده کمک می‌کند تا بفهمد که اندیشه‌های امام غزالی چگونه مسیر تاریخ تفکر اسلامی را تغییر داد. شبلی با قلم روان خود، اهمیت

علم کلام و تصوف اسلامی را در نگاه امام غزالی روشن می‌کند و ارزش علمی این دانشمند را به نمایش می‌گذارد. (نعمانی، ۲۰۱۳م، ص ۴)

الفاروق:

این کتاب شاهکار بزرگ علامه شبلی نعمانی است که درباره زندگی، فتوحات و نظام حکومتی خلیفه دوم، حضرت عمر فاروق نوشته شده است. این اثر سوانحی در میان مردم و دانشمندان بسیار محبوب است. شبلی برای جمع‌آوری اطلاعات این کتاب، به کشورهای مختلف مثل شام و مصر سفر کرد.

در بخش اول کتاب، نویسنده تاریخ اسلام در دوران حضرت عمر را روایت می‌کند. او درباره اخلاق خلیفه، سادگی زندگی او و فتوحات بزرگی که در زمان ایشان اتفاق افتاد، صحبت می‌کند. این بخش نشان می‌دهد که چگونه عدالت خلیفه باعث شد اسلام در سراسر جهان گسترش پیدا کند.

بخش دوم کتاب که بسیار مهم است، به روش اداره کشور اختصاص دارد. شبلی نظام قضایی، ارتش، امور مالی و اداره‌های رفاهی را که حضرت عمر ساخت، بررسی می‌کند. او نشان می‌دهد که خلیفه چگونه برای اولین بار در تاریخ، یک دولت منظم و عادل برای خدمت به مردم ایجاد کرد.

این کتاب یک راهنمای عالی برای حکومت‌داری عادلانه است. شبلی نعمانی با نوشتن این اثر ثابت کرد که قوانین و روش‌های مدیریتی حضرت عمر فاروق آن قدر قوی و انسانی بود که حتی برای دولت‌های پیشرفته امروز نیز می‌تواند یک الگوی کامل و بی‌نظیر باشد. (همو، ۲۰۲۰م، ص ۱)

المأمون:

این کتاب درباره زندگی و حکومت مأمون الرشید، خلیفه معروف عباسی است. شبلی نعمانی در این اثر تاریخی، دوران فرمانروایی این خلیفه را به تصویر می‌کشد. او نشان می‌دهد که مأمون چگونه دولتی قوی ساخت و چرا دوره حکومت او یکی از مهم‌ترین دوره‌ها در تاریخ اسلام است.

نویسنده در پاراگراف‌های این کتاب توضیح می‌دهد که مأمون چقدر به علم و دانش علاقه داشت. او دانشمندان بزرگ را از شهرهای مختلف به پایتخت دعوت می‌کرد و به آن‌ها احترام زیادی می‌گذاشت. در این دوره، کتابخانه‌های بزرگی ساخته شد و علم در میان مردم رونق زیادی پیدا کرد.

یکی از بخش‌های مهم کتاب درباره نهضت ترجمه و مرکز علمی بیت الحکمت است. شبلی توضیح می‌دهد که در زمان مأمون، کتاب‌های علمی زیادی از زبان یونانی و زبان‌های دیگر به عربی ترجمه شد. این کار باعث شد که علوم مختلف مثل فلسفه، طب و ریاضیات در جهان اسلام پیشرفت بسیار زیادی کند.

در نهایت، این کتاب تنها داستان زندگی یک پادشاه نیست، بلکه یک گزارش کامل از تاریخ تمدن اسلامی است. شبلی نعمانی تلاش کرده است تا نشان دهد که چگونه پیوند میان حکومت و علم می‌تواند یک جامعه را به اوج قدرت، پیشرفت و فرهنگ برساند. (همو، ۱۹۹۲م، ص ۳)

سوانح مولانا روم:

این کتاب درباره زندگی و اندیشه‌های مولانا جلال‌الدین رومی، عارف و شاعر بسیار بزرگ پارسی‌گوی است. شبلی نعمانی در این اثر، ابتدا به زندگی شخصی مولانا و دوران تحصیل او می‌پردازد. او نشان می‌دهد که مولانا در ابتدا یک مدرس و فقیه بزرگ در شهر قونیه بود.

نقطه عطف کتاب، داستان ملاقات مولانا با شمس تبریزی است. نویسنده به زیبایی توضیح می‌دهد که چگونه دیدار با شمس، زندگی مولانا را به طور کامل تغییر داد. این ملاقات باعث شد مولانا درس و بحث را رها کند و به یک عاشق بزرگ و صوفی پرشور تبدیل شود.

بخش دیگر کتاب به بررسی و تفسیر کتاب معروف "مثنوی معنوی" می‌پردازد. شبلی با جملات ساده، شعر مولانا و نگاه او درباره خدا، انسان و جهان را شرح می‌دهد. او توضیح می‌دهد که چگونه مولانا با شعر خود، درس‌های عمیق اخلاقی و انسانی را به مردم یاد می‌دهد.

در پایان، شبلی نعمانی نشان می‌دهد که اشعار و افکار مولانا رومی فراتر از زمان و مکان است. این کتاب ثابت می‌کند که کلام مولانا فقط یک هنر شعری نیست، بلکه یک غذای روحی برای همه انسان‌هایی است که به دنبال صلح، عشق و شناخت باطن خود هستند. (همو، ندارد، ص ۳)

سيرة النعمان:

این کتاب یکی از آثار بسیار مهم و اولین کتاب سوانح عمری است که علامه شبلی نعمانی آن را نوشت. این اثر بزرگ درباره زندگی، اندیشه‌ها و خدمات

فقهی امام ابو حنیفه است که او را به عنوان امام اعظم می‌شناسند. نویسنده این کتاب را نوشت تا مردم با روش علمی و نگاه حقوقی این عالم بزرگ آشنا شوند.

شبلی نعمانی در بخش اول این کتاب، درباره دوران کودکی، خانواده و زندگی شخصی امام ابو حنیفه صحبت می‌کند. او همچنین درباره استادان امام و شاگردان زیادی که تربیت کرد، اطلاعات مفصلی می‌دهد. در این بخش، اوضاع سیاسی و اجتماعی آن روزگار نیز به خوبی توصیف شده است.

در بخش دوم کتاب، نویسنده به سراغ علم فقه می‌رود. او اصول فقهی امام ابو حنیفه و روش‌های او برای حل مسایل دینی را بررسی می‌کند. شبلی نشان می‌دهد که امام چگونه با استفاده از عقل و منطق، قوانین اسلامی را برای جامعه تبیین می‌کرد و این کار چقدر در تاریخ اسلام اهمیت داشت.

این کتاب در زمان خود یک کار بسیار جدید بود. پیش از این، کتاب‌های قدیمی به این روش علمی نوشته نمی‌شدند. شبلی نعمانی با نوشتن این اثر توانست توجه دانشمندان جهان اسلام را جلب کند و یک الگوی خوب برای نوشتن کتاب‌های سوانح عمری به زبان جدید ایجاد کند. (همو، ۲۰۱۲م، ص

(۴)

شعر العجم:

کتاب شعر العجم یکی از بزرگ‌ترین و معروف‌ترین آثار علامه شبلی نعمانی است که درباره تاریخ شعر و شاعری در زبان فارسی نوشته شده است. این کتاب در تاریخ ادبیات مقام بسیار والایی دارد. مولانا شبلی نعمانی تألیف این

اثر بزرگ را در سال ۱۹۰۶ میلادی آغاز کرد. این کتاب نخستین تاریخ جامع برای شعر فارسی است که در شبه قاره نوشته شده است.

شعر العجم یک اثر ادبی بسیار تحسین شده و تأثیرگذار است. اهمیت این کتاب در آن است که شبلی نعمانی تنها نام شاعران را جمع نکرده، بلکه شعر آن‌ها را از نظر نقد ادبی و اصول شاعری نیز بررسی کرده است. چهار جلد اول این کتاب در زمان حیات خود نویسنده منتشر شد و جلد پنجم آن بعد از وفات او به چاپ رسید. شبلی نعمانی در این کتاب، شاعران فارسی را به سه دوره بزرگ تقسیم کرده است که شامل شاعران زمانه قدیم، شاعران زمانه میانه و شاعران زمانه متأخر می‌شود. (همو، ۱۹۲۰م، فهرست)

جلد اول: آغاز شعر فارسی و شاعران متقدم

جلد اول این کتاب به تاریخ ابتدایی شعر فارسی اختصاص دارد. شبلی نعمانی در این بخش، آغاز شعر فارسی را به صورت مفصل بررسی می‌کند. او توضیح می‌دهد که شعر فارسی چگونه بعد از اسلام شکل گرفت و اولین کسانی که به این زبان شعر گفتند چه کسانی بودند.

در این جلد، نام تمام شاعران معروف آن دوره همراه با نقد و تحلیل اشعار آن‌ها آمده است. نویسنده سبک شعر هر شاعر را تحلیل می‌کند و ویژگی‌های ادبی آن‌ها را نشان می‌دهد. این بخش از تاریخ شعر فارسی، محدوده زمانی بسیار مهمی را شامل می‌شود که از عباس مروزی آغاز می‌شود و تا نظامی گنجوی ادامه پیدا می‌کند.

شبلی در این جلد نشان می‌دهد که شعر فارسی در ابتدا چقدر ساده و روان بود و چگونه به مرور زمان، صنایع ادبی و آرایه‌های کلامی به آن اضافه شد. این جلد برای شناخت ریشه‌های شعر فارسی یک منبع بسیار عالی است. (همو، ۱۹۲۰م، فهرست)

جلد دوم: دوره اوج و شاعران میانه

جلد دوم کتاب درباره دوره‌ای است که شعر فارسی به اوج زیبایی و پختگی خود رسید. در این دوره، صوفیان و عارفان بزرگ وارد میدان شدند و مفاهیم عمیق اخلاقی و عرفانی را وارد شعر فارسی کردند. شبلی این دوره را دوره میانه نامیده است.

این بخش از کتاب، شاعران بسیار بزرگی را معرفی می‌کند که آغاز آن‌ها با فریدالدین عطار نیشابوری است. نویسنده افکار صوفیانه عطار را بررسی می‌کند و سپس به سراغ غزل‌های بی‌نظیر شمس‌الدین حافظ شیرازی می‌رود و هنر او را ستایش می‌کند. همچنین در این جلد درباره ابن یمین و شعر او نیز بحث شده است.

نویسنده در این جلد به خواننده نشان می‌دهد که چگونه غزل فارسی در این دوران به یک هنر کامل تبدیل شد. او با آوردن مثال‌های متعدد، تفاوت سبک شاعران این دوره را با دوره‌های قبل به خوبی روشن می‌کند. (همو، ۱۹۲۰م، فهرست مضامین)

جلد سوم: سبک هندی و شاعران متأخر

جلد سوم کتاب به بررسی دوره‌ای می‌پردازد که به دوره متأخرین معروف است. در این دوران، مرکز شعر فارسی کمی تغییر کرد و سبک جدیدی به نام سبک هندی در شبه قاره و ایران رونق پیدا کرد که ویژگی آن آوردن مضامین نو و نازک‌خیالی بود.

این بخش از کتاب، بررسی شعر فارسی را از بابا فغانی شیرازی آغاز می‌کند. شبلی نعمانی توضیح می‌دهد که چگونه فغانی راه را برای یک سبک جدید باز کرد. سپس نویسنده به سراغ ابوطالب کلیم کاشانی می‌رود که یکی از بزرگ‌ترین شاعران سبک هندی بود و در شبه قاره زندگی می‌کرد.

در این جلد، شبلی به نقد علمی این سبک می‌پردازد. او محاسن و معایب نازک‌خیالی در شعر را بیان می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه شاعران این دوره تلاش می‌کردند تا معنی‌های بسیار دقیق و باریک را در قالب شعر جا دهند. (همو، ۱۹۲۰م، فهرست)

جلد چهارم: اصول نقد ادبی و عوامل مؤثر بر شعر

جلد چهارم این کتاب با جلدهای قبل متفاوت است. این بخش بیشتر به جای معرفی شاعران، به تحلیل علمی و فلسفی خود شعر و اصول نقد ادبی می‌پردازد. شبلی در این جلد نگاهی عمیق به ماهیت شعر فارسی دارد.

این بخش به تفصیل توضیح می‌دهد که چگونه عوامل مختلف بر ذهن شاعر و کیفیت شعر تأثیر می‌گذارند. نویسنده نقش آب و هوا، محیط زندگی، نوع

تمدن و دیگر عوامل اجتماعی را بر روحیه شاعران بررسی می‌کند. او نشان می‌دهد که چرا شعر یک منطقه با منطقه دیگر متفاوت است. شبلی در این جلد، قواعد شاعری، صناعات ادبی و روش‌های نقد شعر را آموزش می‌دهد. این جلد به خواننده کمک می‌کند تا بفهمد یک شعر خوب چه ویژگی‌هایی دارد و چگونه می‌توان شعر را از نظر علمی ارزش‌گذاری کرد. (همو، ۱۹۲۰م، فهرست)

جلد پنجم: انواع شعر و مضامین شعری

جلد پنجم کتاب که بعد از وفات علامه شبلی نعمانی منتشر شد، به بررسی قالب‌های مختلف شعر فارسی و مضامین داخل آن‌ها اختصاص دارد. این جلد یک جمع‌بندی بسیار خوب برای کل کتاب است. در این بخش، نویسنده درباره قالب‌هایی مثل مثنوی، قصیده، غزل و رباعی به صورت جداگانه صحبت می‌کند. او تاریخچه هر قالب را می‌نویسد و می‌گوید که کدام شاعران در کدام قالب‌ها مهارت بیشتری داشتند. همچنین در این جلد، مضامین مهم شعر فارسی مثل عشق، عرفان، اخلاق و فلسفه بررسی شده‌اند. شبلی نشان می‌دهد که شعر فارسی چگونه توانسته است تمام این مفاهیم بزرگ انسانی را در خود جای دهد و به یک گنجینه بزرگ تبدیل شود. (همو، ۱۹۲۰م، فهرست)

در نهایت، کتاب "شعر العجم" تنها یک اثر تاریخی ساده نیست، بلکه یک شاهکار بی‌نظیر در حوزه نقد ادبی و شناخت روح شعر فارسی است. علامه شبلی نعمانی با نوشتن این کتاب توانست پیوندی محکم میان ادبیات

کلاسیک ایران و محققان شبه‌قاره ایجاد کند. این اثر با بررسی دقیق دوره‌های مختلف شعری، تحلیل سبک‌ها و آموزش اصول نقد، همچنان به عنوان یکی از مهم‌ترین و معتبرترین منابع برای دانشجویان و علاقه‌مندان به زبان و ادبیات فارسی در سراسر جهان شناخته می‌شود. کتاب شعر العجم آینه‌ای تمام‌نما از شکوه، زیبایی و سیر تکاملی شعر فارسی است که نام شبلی نعمانی را در تاریخ ادبیات برای همیشه زنده نگه داشته است.

در پایان می‌توان گفت که علامه شبلی نعمانی یکی از تأثیرگذارترین اندیشمندان و منتقدان ادبی در شبه قاره است که با دانش وسیع و روش پژوهشی نو، خدمات بزرگی به ادبیات و تاریخ اسلام کرده است. بررسی آثار او، از سیرت‌نگاری گرفته تا نقد شعر و بررسی تاریخ ادبیات فارسی، نشان می‌دهد که او همواره به دنبال حقیقت، دقت علمی و تحلیل منصفانه بوده است. شاهکار او، کتاب «سیرت‌النبی (ص)»، و دیگر نوشته‌های پژوهشی‌اش نه تنها در زمان خود تحولی بزرگ ایجاد کردند، بلکه امروز نیز زمینه‌ساز فهم بهتر میراث ادبی و فرهنگی منطقه هستند. دیدگاه‌های نقادانه شبلی نعمانی همچنان چراغ راهی برای پژوهش‌گران و علاقه‌مندان به ادبیات فارسی و مطالعات اسلامی به شمار می‌رود.

منابع و مآخذ:

- نعمانی، شبلی (۲۰۱۳م)، الغزالی، معارف پریس، شبلی اکیدمی، اعظم گر
- همو (۲۰۲۰م)، الفاروق، معارف پریس، شبلی اکیدمی، اعظم گر
- همو (۱۹۹۲م)، المامون، معارف پریس، شبلی اکیدمی، اعظم گر
- همو (بی تا)، سوانح مولانا روم، اسد نیر پرنترز، لاهور

- همو (۲۰۱۲م)، سیرت النبی ﷺ، مکتبه اسلامیہ، لاہور
- همو (۲۰۱۲م)، سیرۃ النعمان، معارف پریس، شبلی اکیدمی، اعظم گر
- همو (۱۳۲۴ق)، شعر العجم، معارف پریس، علی گر